

О. В. Дмитрик,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-8669-5872

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.71

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

О. Dmytryk,
postgraduate student, Vinnytsia National Agrarian University

ORGANIZATIONALLY-ECONOMIC PRINCIPLES OF STATE SUPPORT OF FARM HOUSEHOLDS

Встановлено, що державна допомога здійснюється на основі ст. 10 Закону України "Про особисте селянське господарство", шляхом виділення коштів за різноманітними програмами державної підтримки виробництва того чи іншого виду сільськогосподарської продукції.

Державну підтримку діяльності особистих селянських господарств необхідно розглядати з двох причин:

- 1. Особисті селянські господарства є стримуючим фактором негативних процесів на селі.*
- 2. Нині ОСГ залишається основним товаровиробником сільськогосподарської продукції.*

Регулювання особистого підсобного господарства означає непряме управління економічною поведінкою населення в цій сфері. Така поведінка відмінна у різних групах населення і визначається насамперед соціально-економічним статусом та інтересами родини. Вона залежить також і від конкретних умов ведення особистого господарства селян.

Політика підтримки особистих селянських господарств має і вагоме економічне обґрунтування. Встановлено, що кожен відсоток зниження продукції в ОСГ сільськогосподарським організаціям громадського сектору доводиться перекривати збільшенням своєї продукції на 0,7%.

Головний напрям аграрної політики держави за нинішніх умов автор вбачає у поєднанні ринкових реформ із заходами державної підтримки і державного регулювання. Однією із найважливіших функцій держави є підтримка соціальної стабільності суспільства, яка в окремі моменти виступає на перший план державних інтересів.

З метою стимулювання виробництва для функціонування особистих селянських господарств та формування на їх базі суб'єктів підприємницької діяльності необхідна програма підтримки цієї форми господарювання, яка складалася з кількох блоків: блок 1. Система кредитування діяльності ОСГ; блок 2. Система страхування ОСГ; блок 3. Система державної підтримки виробничої діяльності ОСГ; блок 4. Система соціального захисту членів ОСГ; блок 5. Система стимулювання розвитку інфраструктури діяльності.

Враховуючи традицію і специфіку господарств населення, соціальну політику на селі необхідно було б будувати не на розширенні державної благочинності, а на створенні умов для більш активної діяльності працездатного населення.

It is established that a state provides its support according to Art. 10 Law of Ukraine "On Farm Households" by subsidizing costs due to the various programs of state support of any type of agricultural production.

The state support of the family farming should be considered because of the two reasons:

- 1. Farm households restrict the negative experiancies in the rural area.*
- 2. Farm households remain the main producer of foodstuff in the rural area nowadays.*

Regulation of the farm household implies indirect management of the people economic behaviour in this field. This kind of behaviour differs among different groups of people and is defined first of all by the social status and family interests. It also depends on the working conditions of the local people in the households.

The policy of economic support of the farm households has an important economical ground. It is found that every percentage of the decrease in production in farm households must be covered by the production increase at 0.7% by the farm enterprises of the public sector.

The author believes that the principal direction of the state agrarian policy at present should be in combining of the market reforming with the state support and regulative actions. One of the most important functions of the state is providing of the social sustainability, which sometimes should be in the foreground of the public policy.

With a view of agricultural production stipulating, founding and functioning of the farm households the support program with the following stages is requested: Stage 1. Farm credit system of households; Stage 2. Insurance system of farm households; Stage 3. State support system of farm household production; Stage 4. Social security system of family members of farm households; Stage 5. Incentive infrastructure development system.

Taking into account the traditions and specific character of the households, would be reasonable to make rural social policy based not on the extension of the public charity, but creating frameworks for more intensive entrepreneurship of the working age population.

Ключові слова: держава, особисте селянське господарство, виробництво, сільськогосподарська продукція, дотація.

Key words: state, farm household, production, agricultural produce, subsidy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині, коли сільськогосподарські підприємства різко зменшили обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької, особисті селянські господарства стали основними виробниками більшості її видів, без додаткових витрат з боку держави, забезпечуючи населення країни продовольством.

Аграрний сектор економіки ще не вийшов з кризової ситуації, а ефективність виробництва не забезпечує його розширеного відтворення.

Гострими проблемами в особистих селянських господарствах залишаються, з одного боку, важка ручна праця на землі без засобів її механізованого обробітку та фінансових коштів на оплату послуг з її обробітку, з іншого — неповна зайнятість, бідність, міграція працездатної частини населення.

Державна допомога здійснюється на основі ст. 10 Закону України "Про особисте селянське господарство", шляхом виділення коштів по різноманітних програмах державної підтримки виробництва того чи іншого виду сільськогосподарської продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах становлення ринкових відносин в Україні дослідженню особистих селянських господарств приділяли увагу І. Баланюк, О. Біттер, О. Варченко, Д. Крисанов, В. Липчук, В. Лисенко, І. Прокопа, І. Свиноус, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні наукові праці важливі з позицій формування сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових розробок, певні теоретичні та науково-практичні проблеми функціонування тваринництва в особистих селянських господарствах потребують поглибленого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо формування ефективного механізму державної підтримки особистих селянських господарств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особисті селянські господарства є не тільки основним товаровиробником сільськогосподарської продукції і джерелом надходження коштів до сімейного бюджету, а й центром вимушеної постійної зайнятості сільського населення. Станом на 1 січня 2018 року для 2637,2 тис. осіб особисте селянське господарство є постійним місцем роботи. Крім того, для значної кількості працездатних сільських жителів ОСГ стало джерелом одержання продуктів харчування, а також і надходження коштів до сімейного бюджету.

Необхідно врахувати ще досить важливу обставину на селі — це наявність значної кількості безробітних, особливо в депресивних районах, тобто в сільських населених пунктах з чисельністю постійного населення до

199 осіб. Сільськогосподарські підприємства, які в минулі роки виконували роль соціального стабілізатора, створюючи робочі місця на селі, припинили своє існування. Для новостворених сільськогосподарських агроформувань проблеми зайнятості сільського населення є другорядними.

Спрямовуючи погляд у майбутнє сільського господарства країни, зокрема і господарств населення, слід враховувати, що, по-перше, населення України зменшуватиметься, але, по-друге, продуктивність праці у великих і середніх підприємствах буде підвищуватися. Це відбувається вже тепер, незважаючи на складні умови. Модернізація сільського господарства неминуха і насамперед торкнеться великих і середніх підприємств, а також фермерів. Існує навіть надія, що у разі виходу останніх у середині ХХІ ст. на показники врожайності і надоїв хоча би сучасного рівня Фінляндії, Чехії, Угорщини (не згадуючи вже про західноєвропейських країн, це забезпечить населення України основними продуктами харчування. Для цього буде потрібно значно менше землі і худоби.

На сьогодні ж перед державою постає проблема вирішення зняття соціальної напруги на селі. Існує кілька шляхів. Перший — вимушена міграція в міста та великі сільські населені пункти. Але тут можуть виникнути численні перешкоди у вигляді супротиву щодо переселення корінних сільських жителів з історичної батьківщини, фінансування будівництва житла, перекваліфікації і створення нових робочих місць, коли їх катастрофічно не вистачає для міських жителів [1]. Другий шлях — відкриття нових виробництв у сільській місцевості. У такому випадку необхідні довготривалі фінансові інвестиції, що за умов погіршення демографічної ситуації досить ризиковано. Може трапитися так, що виробничі потужності будуть готові до роботи, а не буде кому працювати. Третій шлях — економічне зацікавлення власників приватних сільськогосподарських підприємств у створенні нових робочих місць. Виникають проблеми з фінансуванням заходів з перекваліфікації сільськогосподарських працівників. Четвертий шлях — це державна підтримка розвитку особистих селянських господарств. Для держави він найменш ризикований, оскільки не вимагається довстрокового фінансування капітальних вкладень та витрат на перекваліфікацію сільських жителів — працівників новоствореного підприємства.

Державну підтримку діяльності особистих селянських господарств необхідно розглядати з двох причин: особисті селянські господарства є стримуючим фактором негативних процесів на селі. Це по-перше. По-друге, ОСГ залишається основним товаровиробником сільськогосподарської продукції.

Регулювання особистого селянського господарства означає непряме управління економічною поведінкою населення в даній сфері. Ця поведінка відмінна у різних груп населення і визначається насамперед соціально-економічним статусом та інтересами родини [2]. Вона залежить також і від конкретних умов ведення особистого господарства селян.

Політика підтримки особистих селянських господарств має і вагомим економічним обґрунтуванням. За підрахунками економістів, кожен відсоток зниження продукції в ОСГ сільськогосподарським підприємствам доводиться перекривати збільшенням своєї продукції на 0,7%.

У деяких наукових роботах пропонується визначити основні напрями державної підтримки в розвитку ОСГ, а такими напрями Д.Г. Бутханова вважає такі: створення нормативно-правової бази, яка забезпечує розвиток ОСГ; державна підтримка кооперації у сфері збуту і переробки продукції, постачання господарств; сприяння місцевим органам влади і сільськогосподарських підприємств у діяльності ОСГ [3].

Головним напрям аграрної політики держави за нинішніх умов автор вважає у поєднанні ринкових реформ із заходами державної підтримки і державного регулювання. Однією із найважливіших функцій держави є підтримка соціальної стабільності суспільства, яка в окремі моменти виступає на перший план державних інтересів.

"Система державних заходів підтримки ОСГ повинна здійснюватися в єдиному комплексі і охоплювати всі сторони його розвитку, — вважає Г.М. Демишкевич, — створення сприятливих умов для їх здійснення. Залежно від компетенції і джерел фінансування вона може входити в державні і регіональні програми розвитку, які забезпечать довгостроковість, поступовість і стабільність державної підтримки по відношенню до ОСГ" [4].

Аналіз нагромадженого досвіду державної і регіональної підтримки ОСГ висуває ряд питань, які вимагають уточнень. Намічені заходи і запропоновані форми бюджетного фінансування, а також кредитування не враховують особливостей й можливостей особистих селянських господарств як некомерційної форми господарювання, яка не має прибутку і відповідно засобів навіть на просте відтворення. Звідси, за рахунок яких коштів основна маса ОСГ буде брати кредити, а потім їх виплачувати? Потрібно враховувати і диференціацію особистих селянських господарств, їх матеріально-технічну ресурсну базу, а відповідно, і можливості розвитку. Розглядаючи все це з позиції механічного об'єднання ОСГ з дрібними сімейними формами виробництва, не можна цього допускати, а обмеження необхідні для того, щоб об'єктивно визначити шляхи і механізми надання державної підтримки ОСГ.

У такому випадку слід погодитися з науковцями, які визначають, що основним напрямом удосконалення державної підтримки ОСГ є їх фінансування (у тому числі бюджетне) через сільськогосподарські підприємства. Йдеться про виділення бюджетних коштів сільськогосподарським організаціям з урахуванням рівня інтеграції з ними ОСГ і обсягу виробленої продукції у разі підтримки сільськогосподарських підприємств. Це означає, що сільськогосподарським підприємствам необхідно виділяти кошти для компенсації вартості наданих послуг, мінеральних добрив і засобів захисту рослин, лізингу техніки й худоби, зважаючи на ОСГ. Разом із тим, деякою мірою це буде стимулювати кількісне нагромадження коштів для трансформації ОСГ в інші форми господарювання. Але головне в тому, що бюджетна підтримка сільськогосподарських підприємств з урахуванням інтеграції з ОСГ посилить зацікавленість їхніх керівників сільськими домогосподарствами, стане для них основним стимулом у поліпшенні співробітництва з ОСГ. У такому випадку зовсім по-іншому буде вирішуватися питання взаємозаліків, виходячи не тільки з комерційних розрахунків.

Державне, бюджетне і місцеве фінансування стимулюватиме розвиток ОСГ, насамперед, через сільськогосподарські і промислові підприємства, а також через міжгосподарські утворення на основі їх взаємовигідного співробітництва, механізму поєднання інтересів різних суб'єктів інтеграції та кооперації.

Історичний досвід колишнього СРСР вказує на необхідність науково обґрунтованого регулювання особистого підсобного господарства на основі довгострокової концепції його розвитку, вивчення поведінки населення в цій сфері, факторів диференціації особистого господарства у різних групах населення та в різних типах сільських населених пунктів.

Водночас стосовно особистого підсобного господарства повинна здійснюватися гнучка регіональна політика з урахуванням місцевих умов його ведення. Це зумовлено тим, що в різних економічних районах неоднакові природно-кліматичні умови, рівень розвитку великотварних господарств, його спеціалізація, забезпеченість трудовими ресурсами. Райони різняться і за національним складом населення, що визначає традиційні форми ведення особистого господарства.

Група дослідників пропонує в перспективі проводити диференційовану політику відносно трьох типів трудової діяльності і відповідно ОСГ: діяльності, спрямованої на забезпечення родини необхідними продуктами харчування; аматорської діяльності; діяльності, спрямованої на отримання доходу за допомогою реалізації виробленої продукції [5].

Проте виникає проблема у типізації господарств населення, а також який показник вибрати за основу — площу землекористування чи поголів'я сільськогосподарських тварин або птиці, яка утримується в сільському домогосподарстві.

Разом із тим, принципи економічної політики що до особистих підсобних господарств натурального типу, на думку К.В. Копаць, можуть полягати в наступному: доки існує необхідність ведення ОСГ натурального типу з метою більш повного задоволення потреб населення в основних продуктах харчування, цей тип господарства повинен отримувати всебічну моральну і матеріальну допомогу з боку місцевих органів самоврядування та влади. У процесі насичення споживчого ринку продовольчими товарами такі господарства будуть згортати свою діяльність чи змінювати виробничу спрямованість, набуваючи при цьому все більшою мірою аматорського характеру [6].

Відносно ОСГ товарного типу, то згаданий автор займає досить суперечливу позицію. Відзначаючи розвиток товарного особистого господарства в районах з надлишком трудових ресурсів, А.М. Адукова вважає, що воно "прикриваючись" фігмовим листком" формального усуспільнення і будучи абсолютно нерегульованим з боку держави, завдає шкоди як суспільному виробництву, так і соціально-економічному клімату в регіоні" [7].

Ю.І. Юрасова пропонує нормувати утримання худоби в особистій власності для деяких груп сімей певного складу, виходячи з необхідності гарантованого споживання м'яса і молока та можливостей самовідтворення худоби в особистому господарстві, а також регулювати величину доходів від особистого господарства, враховуючи раціональний споживчий бюджет [8].

Позицію цього автора стосовно особистого селянського господарства товарного типу можна вважати необґрунтованою. По-перше, нормативи утримання худоби і розмірів присадибних ділянок являють собою не що інше, як форму державного регулювання та діяльність населення у цій сфері. По-друге, розвиток інтеграційних зв'язків особистих господарств саме товарного типу з суспільним виробництвом і торгово-посередницькими структурами з виробництва та реалізації лишків стимулює до раціонального використання особистого сектору в нарощуванні продовольчих фондів країни, а також у поєднанні особистих і суспільних інтересів. Саме наявність товарних особистих господарств дозволить поліпшити забезпечення продуктами харчування не тільки сільське населення, а й жителів міст. Якщо врахувати неможливість повного задоволення попиту на сільськогосподарські продукти за рахунок громадського сектору, то стане очевидним несвоечасність згортан-

ня особистих господарств населення товарного типу через ненадання їм підтримки з боку реформованих сільськогосподарських підприємств.

Серед сучасних форм регулювання особистих господарств можна виділити три групи методів: правове регулювання; заходи з використання можливостей особистого господарства у виробництві сільськогосподарських продуктів і задоволенні потреб громадян; заходи, спрямовані на економічне регулювання діяльності особистого господарства.

Нині особисті селянські господарства свою діяльність вибудовують на основі Закону України "Про особисте селянське господарство", який морально застарів і окрім декларативних статей нічого не містить. Така позиція проголошена з погляду економіста і безпосереднього власника особистого селянського господарства. Відсутність дієвого захисту особистих селянських господарств перетворило останніх на одну зі складових тіньової економіки. Водночас несуть збитки і самі власники особистих господарств внаслідок заниження цін реалізації чи наявності певних податкових перепон, і деякі категорії підприємців, які через недосконалість податкового законодавства не надають певних послуг, а державний бюджет недоотримує податків. Необхідно, по-перше, уніфікувати податкове законодавство, щоб не виникали протиріччя між різними законодавчими актами. По-друге, зняти обмеження на участь у тендерах на постачання продуктів харчування бюджетним установам для особистих селянських господарств.

З метою стимулювання виробництва для функціонування особистих селянських господарств та формування на їх базі суб'єктів підприємницької діяльності необхідна програма підтримки цієї форми господарювання, яка складалася з кількох блоків: блок 1. Система кредитування діяльності ОСГ; блок 2. Система страхування ОСГ; блок 3. Система державної підтримки виробничої діяльності ОСГ; блок 4. Система соціального захисту членів ОСГ; блок 5. Система стимулювання розвитку інфраструктури діяльності.

Методи, віднесені до другої групи, застосовуються в стимулюванні виробництва певного виду сільськогосподарської продукції, особливо молочного скотарства.

Нині, коли постала проблема забезпечення молокопереробних підприємств вітчизняною сировиною, необхідне дотування виробників з метою недопущення зменшення поголів'я корів у товаровиробників усіх форм господарювання. Водночас слід зазначити, що основним товаровиробником молока залишаються особисті селянські господарства. Найефективним способом дотування виробництва молока в ОСГ є виплата з розрахунку на одну ідентифіковану корову. Під час здійснення розрахунку виплат дотації мають враховуватися такі показники: очікувані обсяги реалізації продукції; концентрація поголів'я в сільському домогосподарстві.

У такому випадку незалежно від каналів збуту виробленого молока власник особистого селянського господарства отримує гарантовану державну підтримку.

Проте цей методичний підхід не враховує продуктивність корів в окремо взятому ОСГ, що залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Вважаємо, що виплата не повинна бути складовою сукупного оподаткованого доходу, тобто не оподатковуватися податком на доходи з фізичних осіб. Основний шлях відходження коштів на розрахунковий рахунок через відділення банку чи через установи "Укрпошти".

Повинен функціонувати механізм фінансування та пільгового кредитування розвитку тваринництва, який би включав:

1. Механізм пільгового кредитування, що передбачає компенсацію відсотків за наданими кредитами в розмірі величини облікової ставки НБУ. Кошти мають надходити на адресу комерційного банку через Фонд розвитку фермерства і дрібних землевласників, у разі

надання приватником відповідних документів: копії кредитної угоди; документа, що підтверджує здійснення акта купівлі племінного молодняка ВРХ та свиней (товарний чек, рахунок-фактура). Довідки з сільської ради, що підтверджує статус власника особистого селянського господарства, паспорта сільськогосподарської тварини.

2. Механізм отримання коштів на підвищення продуктивності громадських пасовищ і сіножатей шляхом їх поверхневого та корінного поліпшення (відшкодування 75% вартості).

3. Механізм економічного стимулювання розвитку кооперативних зв'язків між особистими селянськими господарствами та реформованими сільськогосподарськими підприємствами і переробними підприємствами та зняття податкових перепон, які виникають у цих зв'язках.

4. Фінансування розвитку ринкової інфраструктури села (розвиток підприємницьких структур із заготівлі лишків сільськогосподарської продукції, роздрібних продовольчих ринків, фінансування закупівлі сільськогосподарської продукції у ОСГ для потреб бюджетних установ, які знаходяться на території певної сільської ради).

Державна підтримка особистих селянських господарств повинна здійснюватися через Фонд розвитку фермерства і дрібних землевласників.

Особлива увага приділяється введенню системи оподаткування діяльності особистих селянських господарств. Посилення податкового тиску на останні призведе до повного припинення виробництва сільськогосподарської продукції та виникнення соціальної напруги на селі. Проте історично, як згадувалося, населення України вже потерпало від запровадження нововведень по відношенню до ОСГ і загальновідомі сумні їх наслідки. Крім того, необхідно відмітити, що діяльність більшості особистих селянських господарств пов'язана в першу чергу із задоволенням власних потреб у продуктах харчування.

Необхідно звернути увагу на розвиток формування торгово-збутових кооперативів з власною переробної базою. Економічна вигода була б обопільна для сільськогосподарських товаровиробників усіх форм господарювання — не виникають проблеми із збутом та ціною на реалізовану продукцію, держави — у вигляді відрахувань до бюджету та створення нових робочих місць, споживачів — можливість придбання високоякісних продуктів харчування. Вважаємо за доцільне створення кооперативних переробних підприємств на потужностях колишніх господарств. Виникає проблема щодо конкурентоспроможності продуктів переробки. На нашу думку, така продукція буде конкурентоспроможною передусім на місцевому ринку, оскільки споживач буде впевнений в якості продукції, адже в сільській місцевості думка односельців щодо її якості є головною.

Роль держави у такому випадку полягає в наступному. По-перше, в цілому кредитуванні придбання основних засобів. По-друге, у пільговому оподаткуванні до трьох років. По-третє, в компенсації частини придбання основних засобів, якщо вони придбані за рахунок пайовиків. По-четверте, контроль за дотриманням правил чесної конкуренції кооперативних підприємств і великих молоко- і м'ясопереробних підприємств.

Іншим заходом державної підтримки є створення розгалуженої мережі заготівельних пунктів з різною формою власності по закупівлі лишків сільськогосподарської продукції на основі укладання договорів-контрактів з особистими селянськими господарствами. Заготовлені продовольчі ресурси передусім повинні бути спрямовані на забезпечення продовольством дошкільних і шкільних навчально-виховних закладів, установ пененціарної системи та інших, які знаходяться в даній місцевості.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на наведене вище, для поліпшення рівня життя населення і стимулювання його трудової активності в приватному секторі владним структурам різних рівнів необхідно:

1. Визнати працю у власному господарстві рівноправною з іншими видами зайнятості. Раніше до господарств населення відносилися як до пережитків капіталізму, зараз — як до тимчасового і критичного явища. Важливо визнати, що самозайнятість населення в сільському господарстві — це рівноправний з іншими вид зайнятості, пов'язаний з певними соціальними гарантіями.

2. Не обмежувати землекористування дрібних господарств. Як показує досвід попередніх десятиліть і навіть кризового періоду, господарства населення не потребують значних площ земельних ділянок. Тому не слід побоюватися, що вони почнуть стягувати під себе землю, а навпаки, слід давати їм стільки землі, скільки вони забажають і здатні будуть обробити.

3. Відмовитися від оподаткування індивідуальних господарств. Проблема обліку і оподаткування господарств населення не може бути вирішена найближчим часом. Введення контролю і оподаткування, окрім невеликого земельного, відлякує населення. По-перше, тому що тут не можна визначити об'єкт оподаткування: жоден формальний критерій працювати не буде. Штучна диференціація господарств населення з метою оподаткування практично неможлива і лише відкриє дорогу чиновницькому свавіллю. Ні площа земельних ділянок, ні кількість худоби не визначають товарне спрямування господарства. По-друге, господарства населення, мабуть, є найяскравішим прикладом відокремлення людини від держави. Чергове втручання держави з його бюрократією, податками, заборонами, може знищити те, що не вдалося викоринити навіть авторитарним керманічам колишнього СРСР. Це може здатися несправедливим по відношенню до інших виробників, викликати нерівність. Але нині необхідно переслідувати дві головні мети: 1) щоб у людей з'явилися кошти, а отже, почав розвиватися ринок на селі, і 2) щоб вони переконалися, що своєю працею можна чогось досягти.

4. Сприяти створенню інфраструктури збуту продукції, виробленої в особистих селянських господарствах. Тільки виникнення розвиненої мережі оптових і роздрібних продовольчих ринків, аукціонів та організації, що займаються закупівлею продовольства і доступних будь-якому виробникові, дасть господарствам населення можливість вийти з тіні неформальної економіки і перейти до нормального функціонування і т.п. А це тривалий і складний процес, який вимагає участі регіональних властей. До тих пір, поки селяни продають свій товар на стихійних продовольчих ринках, і державні органи не створять нормальних умов збуту, ні про які податки не може бути й мови.

Усі попередні пункти стосувалися економічних або соціально-економічних форм підтримки господарств населення. Однак потребує негайного втручання та поліпшення соціально-демографічна ситуація на селі. З цієї метою необхідно розробити механізми обліку людського потенціалу, демографічну політику і політику закріплення мігрантів на селі. Неправильна оцінка людських ресурсів стала головною проблемою сільського господарства всієї другої половини ХХ ст., особливо щодо функціонування великих і середніх сільськогосподарських підприємств. Нині саме від людського потенціалу залежить майбутнє тих або інших територій, включаючи і господарства населення. Аналізуючи теперішній їхній стан, можна стверджувати, що демографічна політика відносно сільської місцевості в нашій державі відсутня повністю. В засобах масової інформації з'являються повідомлення рішень обласних рад, які інформують про викреслен-

ня із списків сільських населених пунктів назв сіл, в яких не залишилося жодного жителя вже тривалий час.

Література:

1. Науменкою В.В. Особисті селянські господарства Херсонщини, їх особливості та перспективи розвитку. Продуктивність агропромислового виробництва. 2016. № 28. С. 86—94.
2. Маркович Н.В. Особисті селянські господарства Львівщини: продуктивність, ефективність, перспективи. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 21, Вип. 8. С. 41—45.
3. Бутуханова Д.Г. Региональные особенности развития личных подсобных хозяйств в условиях многоукладной экономики. М.: Россельхозакадемия, 2005. 131 с.
4. Демишкевич Г.М. Организационно-экономические условия развития личного подсобного хозяйства. М.: [б.и.] 2002. 26 с.
5. Свиноус І.В. Ібатулін М.І. Перспективи розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 14. С. 111—115.
6. Лысенко Е.Г., Копач К.В., Хухрин А.С. ЛПХ: организационно-экономические условия интеграции в системе многоукладной экономики / Рос. акад. с.-х. наук, Москва: [НИПКЦ Восход-А], 2006. 173 с.
7. Адукова А.Н. Личные подсобные хозяйства: социально-экономическая роль и перспективы: монография. М.: НИПКЦ Восход-А, 1999. 147 с.
8. Юрасова Ю.И. Стратегия эффективности управления личными подсобными хозяйствами [На примере Марий Эл]: монография. Межрегион. открытый соц. инт: Йошкар-Ола: СТРИНГ, 2012. 163 с.

References:

1. Naumenkou, V.V. (2016), "Personal peasant farms of Kherson region, their features and development prospects", *Produktyvnist' ahropromyslovoho vyrobnytstva*, vol. 28, pp. 86—94.
2. Markovych, N.V. (2016), "Personal peasant farms in Lviv region: productivity, efficiency, prospects", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriiia : Ekonomika*, vol. 21, no. 8, pp. 41—45.
3. Butuhanova, D.G. (2005), *Regional'nye osobennosti razvitiia lichnyh podsobnyh hozjajstv v uslovijah mnogoukladnoj jekonomiki* [Regional features of the development of personal subsidiary plots in a mixed economy], *Rossel'hozakademija*, Moscow, Russia.
4. Demishkevich, G.M. (2002), *Organizacionno-jekonomicheskie uslovija razvitiia lichnogo podsobnogo hozjajstva* [Organizational and economic conditions for the development of personal subsidiary plots], Moscow, Russia.
5. Svinous, I.V. and Ibatullin, M.I. (2015), "Prospects for the development of animal husbandry in personal farms", *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia: Ekonomika i menedzhment*, vol. 14, pp. 111—115.
6. Lysenko, E.G. Kopach, K.V. and Huhurin, A.S. (2006), *LPH: organizacionno-jekonomicheskie uslovija integracii v sisteme mnogoukladnoj jekonomiki* [LPH: organizational and economic conditions for integration in a multistructure economy system], *NIPKC Voshod-A*, Moscow, Russia.
7. Adukova, A.N. (1999), *Lichnye podsobnye hozjajstva: social'no-jekonomicheskaja rol' i perspektivy* [Personal subsidiary plots: socio-economic role and prospects], *NIPKC Voshod-A*, Moscow, Russia.
8. Jurasova, Ju.I. (2012), *Strategija jeffektivnosti upravlenija lichnymi podsobnymi hozjajstvami (Na primere Marij Jel)* [The strategy of management efficiency of personal subsidiary plots], *STRING*, Yoshkar-Ola, Russia.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2019 р.